

РЕЦЕНЗІЯ

Гоманюка Миколи Анатолійовича, кандидата соціологічних наук, доцента кафедри географії та екології Херсонського державного університету на дисертацію **Лозової Людмили Вікторівни «Патерни внутрішньої міграції населення України під час війни: регіональний аналіз і синтез».**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 106 Географія 10 Природничі науки.

1. Актуальність теми дослідження

Масштабність та направленість міграційних потоків, які виникли в результаті російсько-української війни, стали найбільшими за кількістю переміщених осіб за часи незалежності України. Така хвиля вимушених міграцій, сколихнула не лише сталість європейських країн, до яких масово почали переміщатися українці в пошуках безпеки та соціальної підтримки, масові неконтрольовані внутрішні міграції почали змінювати розподіл населення регіонів України. Особливо велика концентрація населення почала фіксуватися у регіонах-реципієнтах, що почало впливати на демографічні, суспільні, економічні та географічні показники регіонів у цілому. Актуальність теми дослідження визначається студіюванням комплексності підходів при вивченні патернів внутрішніх міграцій в Україні, які спричинені війною, як одним з головних чинників суспільних змін сьогодення. У дисертаційній роботі здобувачки проаналізовано напрямки та причини виникнення основних векторів міграційного руху населення України під час повномасштабного вторгнення.

2. Наукова новизна результатів дисертації

Дослідження Людмили Лозової має наукову новизну, яка виражається зокрема у виявленні низки специфічних причин, що впливають на внутрішні переміщення населення та їх перебування на окупованих та прифронтових територіях, визначенні чинників та причин, які впливають на внутрішні міграції населення внаслідок війни в цілому та у регіональному вимірі, прогнозуванні шляхів вирішення проблем соціального навантаження та забезпечення соціально-економічних потреб ВПО в рамках регіональної політики в Україні, та формулюванні необхідних заходів та шляхів вирішення, що сприятимуть поверненню ВПО до регіонів їх довоєнного проживання. Заслужують на увагу методичні основи дослідження внутрішніх міграційних процесів, зокрема внутрішніх переміщень, спричинених війною: узагальнено методи і підходи до формування програми дослідження, запропоновано та апробовано підходи соціологічного дослідження ВПО як окремої категорії внутрішніх мігрантів.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

Наукові результати дисертаційного дослідження здобувачки використовувалися при розробці проєкту Стратегії розвитку та програм комплексного відновлення території Голопристанської міської територіальної громади Херсонської області (довідка №Л-8/02-49 від 08.02.2024 р.). Впровадження інтегративно-предметного підходу до реалізації цілей і завдань

природничої освітньої галузі в закладах загальної середньої та вищої освіти та в системі вищої педагогічної освіти передбачає підготовку майбутніх учителів географії окремі результати дисертаційного дослідження впроваджувалися при підготовці й викладанні шкільного курсу географії. Результати дослідження сприяли вдосконаленню методичних підходів при розробці уроків з поглибленим вивченням міграційних процесів, зокрема у м. Одеса (довідка №01-32/139 від 05.03.2024). З метою вивчення внутрішньо міграційних процесів та аналізу причин і наслідків сучасного перерозподілу населення країни внаслідок війни результати дисертаційного дослідження використовувалися під час лекційних, практичних занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітніх програм «Географія» та «Середня освіта (Географія)» (довідка №03-32/545).

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження

Теоретико-методологічну основу становлять праці українських та зарубіжних суспільних географів, демографів, соціологів та правників, присвячені теоретичним і практичним питанням внутрішньої міграції населення. Методологічне підґрунтя роботи становлять: метод аналізу та синтезу, наукового опису та спостереження, систематизації, формалізації, ретроспективного аналізу, статистичний, порівняльний, історичний. Метод аналізу документів, соціологічні методи, картографічний та SWOT-аналіз.

Матеріалом дослідження слугувала інформація з відкритих джерел та статистичні матеріали Міністерства соціальної політики, Державної міграційної служби України, Державної служби статистики України, Державного центра зайнятості, Головного управління статистики м. Одеси та м. Херсон, Управління соціального захисту м. Одеси, Департаменту праці та соціальної політики в м. Одеса, наукових джерелах, нормативно-правових та законодавчих документах та результатах власних спостережень і досліджень.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Метою свого дослідження Людмила Вікторівна Лозова визначає прогнозування наслідків внутрішньо міграційних процесів серед населення України в результаті військової російської експансії. Дослідження соціально-економічного стану громад унаслідок війни на прикладі м. Одеса та Херсонщини, що допоможе при розробці регіональної стратегії ефективного управління та сприяння адаптації серед внутрішньо переміщеного населення. Заявленій меті підпорядковують сім завдань. З тексту рукопису дисертації видно, що всі завдання виконано послідовно, мету досягнуто.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати рецензованої дисертації висвітлені в 14 наукових працях (п'ять у співавторстві), загальним обсягом близько 5,53 з яких 4,35 належать авторці. Серед них 5 публікацій загальним обсягом 3,55 (з них 3,0 належать авторці) опубліковано у наукових фахових виданнях. У зарубіжних виданнях, що індексуються наукометричною базою Scopus опубліковано 1 статтю, загальним обсягом 0,51 з яких 0,1 належать особисто авторці. 8 статей-

матеріалів конференцій обсягом 1,47 (у тому числі 1,35 належать особисто авторці).

Дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел додатків. Загальний обсяг роботи становить 198 сторінок.

У *першому розділі* систематизовано теоретичні засади щодо вивчення поняття міграція та висвітлено історичні етапи розвитку внутрішньої міграції українського народу у XX-XXI ст. Розділ містить обґрунтування методологічних підходів та методики дослідження внутрішніх міграцій в умовах викликів війни.

Другий розділ висвітлює регіональний аналіз патернів внутрішніх міграцій українців внаслідок російської агресії з 2014 року, сучасних внутрішніх переміщень населення України внаслідок повномасштабного військового вторгнення з 2022 року, а також аналіз суспільних викликів соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у воєнний час.

У *третьому розділі* проаналізовано суспільно-економічні умови та потреби внутрішньо переміщених осіб в результаті внутрішніх міграцій, передумови їх реінтеграції. У розділі характеризувано моделі реагування і адаптації населення до реалій широкомасштабного вторгнення в зонах бойових дій та окупації, чинники успішної адаптації та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Висновки підсумовують результати проведеного дослідження, сформульовані у відповідності до поставлених завдань.

Список використаних джерел містить 211 позиції, у тому числі 34 джерела іноземними мовами.

7. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Усі положення рецензованої дисертації сформульовано чітко, лаконічно, оприлюднені ідеї, твердження та результати науково-методологічно обґрунтовані. Роботу перевірено на антиплагіат (Довідка StrkePlagiarism. com від 24.04.2024) у встановлені терміни та за відповідним порядком. Зазначимо, перевірка на антиплагіат показала наступні результати технічної перевірки: КП КП 1 – 12,08%, КП 2 – 10,47%, КЦ – 3,23%. й встановила 8 текстових спотворень. Крім того, встановлено подібності за списком джерел. Десять найдовших фраз походять з джерел, наявних у бібліографії дослідження, серед яких, напр., власні праця дисертантки. Інші подібності є мовними кліше науково стилю («подається на здобуття», «дисертація містить результати» тощо), цитатами із коректним посиланням (с. 58, 74, 80, 103, 106 та ін.).

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Як і будь яке наукове дослідження, дисертація Лозової Л.В. поряд з безсумнівними позитивними рисами, має ряд дискусійних положень.

1. Викликає запитання доречність використання авторкою у 1 розділі матеріалів, присвячених фізичній антропології та порівняльному аналізу

міграційних процесів в різних країнах світу, адже це порівняння ніяк не впливає на висновки та не було передбачені задачами дослідження.

2. В роботі не надано вичерпного аналізу використання поняття «патерн» та особливостей його використання в різних методологічних підходах дослідження міграційних процесів.

3. Не достатньо обґрунтовано є також репрезентативність вибірки соціологічного дослідження, хоча тут можна додати, що під час війни ця проблема є актуальною для значної частини соціологічних досліджень, що проводяться в Україні.

5. Також, не достатньою мірою було опрацьовано такі документи як стратегії розвитку, програми відновлення тощо, які зараз активно розробляються в громадах України, і зазвичай мають розділи, присвячені ВПО.

9. Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Проте, не дивлячись на наявні зауваження, текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що Лозова Л.В. опанувала необхідні теоретичні знання, оволоділа відповідними практичними вміннями, навичками та компетентностями, необхідними для наукових досліджень та узагальнень результатів за відповідною спеціальністю та галуззю знань.

10. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Наукова робота Лозової Людмили є самостійним та завершеним дисертаційним дослідженням, відповідає вимогам щодо оформлення й обсягу, визначеним п. 6-9 Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ М 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.) та Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка Лозова Людмила Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня докторки філософії за спеціальністю 106 Географія 10 Гуманітарні науки.

Рецензент:

доцент кафедри географії та екології

Херсонського державного університету,

кандидат соціологічних наук, доцент

Микола ГОМАНЮК

